

Državni izpitni center

M 0 7 1 5 3 1 1 3

SPOMLADANSKI ROK

FILOZOFIJA

NAVODILA ZA OCENJEVANJE

Četrtek, 31. maj 2007

SPLOŠNA MATURA

OCENJEVALNA SHEMA ZA ESEJ (0–22 točk)

Navedeni opisi v shemi ustrezajo večjemu delu esejev, vendar je treba upoštevati, da posamezni eseji lahko vsebujejo lastnosti z različnih ravni. V takšnem primeru je treba presoditi, kateri element oziroma lastnost prevladuje v eseju kot celoti.

0–10 ODGOVOR NE DOSEGA MINIMALNIH STANDARDOV

- 0 Popolnoma nerelevanten odgovor, če je že najti kaj relevantnega, gre za naključje.
- 1–5 Odgovor je le skiciran, ne daje pomembnejših elementov, ki jih zahteva vprašanje, je fragmentaren in večinoma nerelevanten. Gre za postavljanje miselnih fragmentov enega ob drugega, ne pa za povezano besedilo. Skorajda nikjer ni mogoče opaziti seznanjenosti s filozofsko problematiko.
- 6–10 V odgovoru še vedno prevladuje fragmentarnost, če pa že ima zaokroženo zgradbo, je ta le delna in polna miselnih preskokov. Razumevanje danega problema je zelo omejeno. Razvitih je sicer nekaj relevantnih poudarkov, vendar so obrobní. Odgovor je nejasen in pretežno nerelevanten. Temelji na opisih, če argumenti so, so le nakazani in nerazviti. Kandidatovo poznavanje filozofskih problemov je skromno, fragmentarno in zelo omejeno. Skorajda ne uporablja ustrezne filozofske terminologije. Njegove trditve so nenatančne in večkrat napačne.
Pri odgovoru gre torej največkrat zgolj za obnavljanje drobcev najbolj elementarne šolske snovi in ponavljanje enega in istega.

11–13 ZADOSTNO

Gre za daljše in razmeroma celovito besedilo (meja ni trdna, a odgovori z manj kakor 600 besedami so večinoma prekratki za zadostno obravnavo problema). Odgovor je esejističnega tipa (zgradba, celovitost, zaključenost), sta pa uvod in zaključek še bolj slabo razdelana. Nekatere izpeljave in utemeljitve so že lahko jasne, pogosto pa je odgovor težko razumljiv, tudi zaradi preskokov v izpeljavi. Problem, ki ga zastavlja vprašanje v naslovu, kandidat razume zelo poenostavljeno. Nerelevantnosti so še očitne, vendar se odgovor že nanaša na vprašanje. Kandidat uporabi nekaj relevantnih pojmov, a jih ne analizira. Naloga je večinoma opisna, kadar pa kandidat argumentira, je argumentacija skromna, površna in pogosto nejasna; naloga kaže samo osnovno seznanjenost s filozofsko problematiko in omejeno razumevanje, uporabljena terminologija in jezik le delno ustrezata filozofski obravnavi problemov. Odgovor kot celota se opira na obnavljanje najbolj splošno znanih dejstev in argumentov, večkrat pa je najti tudi napačne trditve.
Zato je odgovor le zelo poenostavljena predstavitev in rešitev problema. Se pa kandidat večinoma že giblje na najosnovnejši ravni razumevanja in razlage problema.

14–16 DOBRO, A OMEJENO

Odgovor ima najmanj 600 besed, esejistična zgradba je s formalnega vidika dobra; uvod razloži problem in sklep je vsaj praviloma izpeljan iz naloge. Zgradba posamičnih odlomkov je večinoma dobra, je pa semtertja še opaziti preskoke v izpeljavi. Problem, ki ga zastavlja naslov, kandidat razume, kar mu omogoči pregled nad celoto odgovora. Uporablja osnovno filozofsko terminologijo, ki je večinoma relevantna za obravnavani problem. Vendar so pojmi pogosto preprosto sprejeti kot samoumevni, njihova analiza je bolj obrobna, prav tako so lahko v zametkih zaznavni že poskusi povezovanja ustreznih pojmov. Kandidat opis in razlago dopolni z argumenti, vendar so »šolski« in predvidljivi, lahko so tudi zgolj opis znanih argumentov. Kandidat predstavi več pogledov, vendar protiargumentov še ni oziroma so skromno predstavljeni. Je pa opaziti poskus analize nekaterih pojmov in predpostavk vprašanja ter zametke logičnega povezovanja pojmov, iskanja utemeljenih rešitev problemov in vrednotenja nekaterih posledic rešitev.

Esej izraža solidno splošno seznanjenost z ustrežno filozofsko problematiko, kar se kaže v dovolj obširni predstavitvi posameznih pogledov, vendar argumentacija in analiza pojmov še nista v ospredju.

17–19 PRAV DOBRO, A OPAZNE POMANJKLJIVOSTI

Esejistična zgradba je s formalnega in večinoma tudi vsebinskega vidika dobra. Uvod in zaključek sta jasna, jedrnata in relevantna, izpeljave in utemeljitve so skoraj zmeraj logično skladne in razumljive, posamični odlomki so največkrat smiselno zaokrožene celote in so pogosto med seboj dobro povezani. Problem, ki ga zastavlja vprašanje v naslovu, kandidat razume in to razumevanje dobro izrazi s celotno strukturo eseja. Uporabljeni pojmi so skoraj zmeraj relevantni in zadoščajo za smiselno obravnavo problema. Nekaj vpeljanih pojmov je reflektiranih kot filozofsko problematičnih, večkrat je mogoče zaslediti njihovo analizo in vzpostavljanje logičnih zvez med njimi. Nasploh v eseju že prevladuje argumentacija pred povzemanjem stališč. Argumentacija je večinoma dobra in kot posledica samostojnega premisleka. Vendar so lahko nekateri argumenti še pomanjkljivi, nasprotna stališča in protiargumenti pa semtertja niso primerno ali pa sploh niso predstavljeni; nekateri temeljni pojmi so lahko predstavljeni kot samoumevni. Terminologija in jezikovno izražanje sta primerna.

Iz odgovora je razvidna zelo dobra splošna seznanjenost s filozofskimi problemi, tudi njihovo dobro razumevanje, čeprav je še mogoče zaslediti pomanjkljivosti v znanju, razumevanju in argumentaciji. Vendar se kandidat že pretežno giblje na abstraktni ravni razmisleka in abstraktno večkrat povezuje s konkretnim.

20–22 V GLAVNEM ODLIČNO

Poglobljen in argumentiran odgovor na vprašanje z analizo pojmov in razvito pojmovno mrežo, z jasno in koherentno linijo argumentacije, ki upošteva tudi protiargumente. Uvod in zaključek sta jasna in jedrnata, z dobro formuliranim problemom oziroma rešitvijo problema. Izpeljave in utemeljitve so logično skladne in povsem jasne, odlomki so zaokrožene celote in so med seboj zelo dobro povezani. V naslovu zastavljeni problem kandidat poglobljeno razume, kar izrazi s poglobljeno analizo pojmov, bogato pojmovno mrežo, lahko pa se tudi že zaveda meja svoje argumentacije (vendar to ni nujno). Včasih vstopa v filozofski dialog z zagovorniki drugačnih stališč in kaže tudi osebni odnos do filozofskih problemov, ki je že rezultat samostojnega razmisleka. Esej kaže zelo dobro splošno seznanjenost s filozofskimi problemi in njihovo zelo dobro razumevanje. Terminologija in jezikovno izražanje sta ustrezna.

Kandidat se že zanesljivo giblje na abstraktni ravni razmisleka in pogosto povezuje abstraktno s konkretnim. Esej še lahko ima kakšno pomanjkljivost, toda pri ocenjevanju je treba upoštevati starost kandidatov in dejstvo, da so se s filozofijo ukvarjali samo eno leto.

DODATNA NAVODILA ZA ESEJ

(Navodila so le okvirne smernice: kandidat lahko napiše vsebinsko tudi čisto drugačen esej, če je le povezan z naslovom.)

- 1. Razpravljajte o trditvi: *Obstajajo različne vrste bivajočega in ne samo ena.***
Monistične ontologije trdijo, da obstaja samo ena vrsta bivajočega, bodisi materialna bodisi duhovna. Kandidat naj obravnava utemeljenost dualistične oz. pluralistične. V odgovoru se lahko nasloni na novoveško razpravo o substancah, lahko pa si pomaga tudi z antičnimi rešitvami.
- 2. Razpravljajte o trditvi: *Obstoj svobode lahko zagovarjamo samo, če zagovarjamo dualizem duše in telesa.***
Če je materialni svet podrejen determinizmu, v njem ni prostora za svobodo, saj je vse določeno z zakoni vzročnosti. Lahko pa zagovarjamo, da je svoboden duh: s tem odpremo prostor svobodi, obenem pa odpremo vprašanje odnosa med duhom in telesom.
- 3. Razpravljajte o trditvi: *Človek ne bi bil človek, če ne bi iskal smisla, saj to iskanje spada k njegovemu bistvu.***
Človek je del sveta, zato se lahko sprašujemo po njegovem bistvu. Tradicija pozna obilo odgovorov na vprašanje, kaj njegovo bistvo je, eksistencializem pa na vprašanje po bistvu ponuja odgovor, da je bistvo človeka ravno v iskanju smisla sveta in njegovega mesta v njem.
- 4. Razpravljajte o trditvi: *Mnenje ni slepa ulica, temveč prvi korak na poti do resnice.***
Platon s svojo zastavitvijo poveže mnenje z videzom, pot do resnice je dvig od sveta videzov k idejam. Vendar tudi pri njem vendarle začnemo s svetom, v katerem smo. Tako da se zdi, da mnenje tudi pri njem ni preprosto zavajajoče, temveč je korak na poti v iskanju resnice. Vprašanje pa je, kakšno vrednost pripisati mnenju v znanosti. In kako pojmovati resnico.
- 5. Razpravljajte o trditvi: *Brez razuma spoznanje ni mogoče, a razum sam za spoznanje vendarle ne zadošča.***
Za racionaliste je razum mesto vrojenih idej in prav one so vir spoznanja. A po Kantu razum sam ne omogoča dostopa do spoznanja, saj so zori njegov nujni sestavni del. Še ostrejša je pozicija empiristov, ki poudarjajo vlogo čutil. Zdi se, da tudi znanstveno spoznanje napeljuje na misel, da za spoznanje potrebujemo izkustveno in razumsko komponento.
- 6. Razpravljajte o trditvi: *Vsako spoznanje, tudi znanstveno, je subjektivno, objektivnost spoznanja ostaja zgolj naša želja.***
Da je nekaj zgolj subjektivno, navadno pomeni, da ne seže zares do sveta, temveč je omejeno na moj notranji svet. Ni res spoznanje, je samo moje iskanje spoznanja o svetu. In to ne zadošča, saj bi pravo spoznanje moralo ponuditi sliko, ki se sklada z zunanjim svetom. Toda ali smo mi res notri in svet zunaj?
- 7. Razpravljajte o trditvi: *Res je, da je svoboda pogoj moralnosti, ni pa res, da morala omejuje svobodo.***
Svoboda je pogoj morale, saj za nesvobodna bitja, ki jih denimo določa nagon, ne moremo reči, da lahko moralno presojujejo. Morala tako predpostavlja svobodo. Zdi pa se, da jo tudi omejuje, da je postavljanje mej svobodi njeno bistvo. Morala prepoveduje nekatera dejanja – toda ali jo moramo res razumeti tako?
- 8. Razpravljajte o trditvi: *Ugodje, pa čeprav ugodje večine, ni prava pot do sreče.***
Srečo danes pogosto povezujemo z ugodjem, vendar je sreča, ki jo prinese ugodje, kratkotrajna. Aristotel je srečo bolj kakor z občutkom povezoval z uspevanjem v življenju. Biti srečen pomeni polno živeti kot človek. Kakšno srečo pa si lahko želimo danes?
- 9. Razpravljajte o trditvi: *Drugi ravnajo v odnosu do mene moralno le, če naredijo, kar jaz želim, da bi naredili.***
Je morala res to, da drugemu naredimo tisto, kar si on želi, da mu naredimo? Kantov drugi kategorični imperativ gre v to smer: drugih ne smemo obravnavati zgolj kot sredstvo, temveč tudi kot cilj. Vendar, ali je ta cilj vedno to, kar si sam postavljam kot svoj cilj? Ali se glede svojih ciljev lahko ne motim? In morda moji cilji niso v skladu s cilji drugih?

10. Razpravljajte o trditvi: Ni nobenih meril, s katerimi bi ocenjevali kakovost različnih oblik ureditve države, vsaka oblast je enako slaba.

Naslovna trditev vsebuje dve trditvi: na eni strani zanika vrednost vsaki oblasti, na drugi pravi, da ni nobenih meril za kakovost političnih ureditev. Razprava bo torej analizirala prednosti oblasti, obenem pa lahko opozarja na načela, ki jih uporabljamo pri vrednotenju oblasti, na primer na pravičnost, svobodo, enakost.

11. Razpravljajte o trditvi: Demokratična je lahko le družba, v kateri vlada enakost.

Demokracija predpostavlja neko obliko enakosti, saj vlada ljudstva ravno pomeni, da so glede odločanja o skupnih stvareh v nekem oziru vsi enaki. Toda katera je ta enakost? In ali to pomeni, da mora v demokratični družbi vladati popolna enakost, recimo tudi premoženjska?

12. Razpravljajte o trditvi: Ljudje so svobodni le v državi, v kateri skupaj odločajo o vseh stvareh, ki zadevajo vse.

Vprašanje se nanaša na odnos demokracije in svobode. Naslovna trditev povezuje svobodo z možnostjo, da ljudje skupaj odločajo o stvareh, ki zadevajo vse. Zastavlja se vprašanje, zakaj naj bi skupno odločanje pripomoglo k temu, da država na omejuje njihove svobode.

13. Razpravljajte o trditvi: V človeški moralnosti se na poseben način razodeva človekova odprtost transcenci.

Moralo ljudje pojmujejo kot družbena pravila. Iz tega sledi, da biti moralen pomeni pokoravati se vsakokratnim pravilom družbe. Vendar se včasih zdi, da nekih stvari ne bi smeli narediti, ne glede na to, kaj pravi družba. A če je tako, kaj je potem vir morale? Mogoče, da morala ne izvira s tega sveta – toda kako se je potem lahko zavedamo?

14. Razpravljajte o trditvi: Razum je potreben, da bi bila vera močna.

Zdi se, da vera nasprotuje razumu. Verujemo ravno zato, ker ne moremo razumsko spoznati. Toda ali to pomeni, da naša vera temelji na izključitvi razuma? Če je tako, potem bi jo težko združevali z našim vsakdanjim življenjem, v katerem je raba razuma nujna.

15. Razpravljajte o trditvi: Boga ne moremo spoznati, ker o njem nimamo nobenega empiričnega izkustva.

Če je Bog del tega sveta, ga je mogoče spoznati, kakor spoznavamo svet okrog sebe. Če pa ta svet presega ali spada v radikalno različno realnost, potem nam mora ostati nespoznaten. Vsaj če je empirično izkustvo edini vir spoznanja. Lahko pa, da Boga spoznavamo še kako drugače, da običajni načini spoznavanja niso edini možni.

OCENJEVALNA SHEMA ZA KOMENTAR BESEDILA (0–22 točk)

Navedeni opisi v shemi ustrezajo večjemu delu komentarjev, vendar je treba upoštevati, da posamezni komentarji lahko vsebujejo lastnosti z različnih ravni. V takšnem primeru je treba presoditi, kateri element oziroma lastnost prevladuje v odgovoru kot celoti.

0–10 ODGOVOR NE DOSEGA MINIMALNIH STANDARDOV

- 0 Popolnoma nerelevantna naloga, če je že najti kaj relevantnega, gre za naključje. Očitno je, da kandidat dela ne pozna.
- 1–5 Komentar je fragmentaren in večinoma nerelevanten, toda v njem je kljub temu najti kakšen element razumevanja besedila. Očitno je, da kandidat dela ne pozna. Prav tako gre za postavljanje miselnih fragmentov enega ob drugega, ne pa za celovit komentar.
- 6–10 Komentar deloma že ima zaokroženo zgradbo, razumevanje izbranega dela je omejeno, razvitih je nekaj ustreznih poudarkov, vendar je najti še veliko nerelevantnosti.
Poznavanje dela ima resne pomanjkljivosti.

11–13 ZADOSTNO

Odgovor je že esejističnega tipa (zgradba, celovitost, zaključenost). Probleme, ki jih odpira odlomek, kandidat razume, vendar na zelo nizki ravni, saj je njegovo poznavanje dela zelo površno. Veliko je nerelevantnosti, vendar se odgovor deloma že nanaša na dani odlomek, deloma pa je lahko zgolj njegova parafraza. Vpelje nekaj ustreznih pojmov, vendar jih ne analizira. Odgovor je pogosto preprost opis filozofskega problema iz odlomka ali morda celo preprosta obnova celotnega dela. Če poskuša z argumentacijo, je ta bolj opisna.
Kandidat delo pomanjkljivo razume na najosnovnejši ravni.

14–16 DOBRO, A OMEJENO

Poznavanje dela je brez večjih pomanjkljivosti in na osnovni ravni kandidat delo tudi razume. Naloga ima dobro strukturo in je brez večjih preskokov v izpeljavi; odgovor je večinoma relevanten, toda opisi in razlage so ponekod še slabo razviti; kandidat poskuša analizirati nekatere pojme, morda vzpostavi tudi nekaj povezav med njimi, vendar analizo pogosto nadomešča opis in povzemanje ali parafraziranje trditev iz komentiranega besedila.
Kandidat delo dobro pozna in dobro predstavi vsebino, ki se navezuje na odlomek.

17–19 PRAV DOBRO, A Z MANJŠIMI POMANJKLJIVOSTMI

Obravnavano delo dobro pozna in razume, filozofski problem iz odlomka umesti v kontekst dela; razlaga in argumentacija sta jasni in razumljivi, temeljni pojmi so opredeljeni. Kandidat pozna celotno delo, razume bistvene filozofske probleme, ki jih delo, zlasti pa navedeni odlomek odpira, in jih tudi razlaga v tem okviru. Še vedno je mogoče najti kako nerelevantnost in neutemeljeno trditev, še so lahko napake v izpeljavi ali nejasnosti, vendar pa so na tej ravni to bolj obrobne pomanjkljivosti.
Kandidat delo zelo dobro pozna ter zna dobro razložiti in analizirati temeljne probleme odlomka in dela.

20–22 V GLAVNEM ODLIČNO

Dober odgovor z analizo pojmov in razvito pojmovno mrežo, z jasno in koherentno linijo razlage in argumentacije, upošteva (vsaj implicitno) tudi drugačne poglede. Kandidat ima zelo dober pregled nad celotnim besedilom in ga komentira s pojmovnim aparatom, ki je razvit v besedilu. Vstopa v dialog z avtorjem dela ter razvija in utemeljuje tudi svoja stališča. Lahko obravnava avtorja tudi širše z vidika filozofske tradicije. Seveda je treba upoštevati starost kandidatov in dejstvo, da so se s filozofijo ukvarjali samo eno leto.
Kandidat delo zelo dobro razume, temeljito obravnava vse vidike danega odlomka in semtertja celo vstopa v dialog z avtorjem.

DODATNA NAVODILA ZA KOMENTAR BESEDILA

(Gre samo za okvirna navodila, za pravično ocenjevanje pa je nujno, da ocenjevalci vnaprej obnovijo svoje poznavanje nadrobnosti besedila, saj je prav podrobno poznavanje besedila bistvena odlika ene vrste komentarjev.)

PLATON: DRŽAVA

Platon s prisposodobno o daljci ponazori svoje pojmovanje paralelizma realnosti in spoznanja. Realnost razdeli na dve področji oziroma dva svetova. V vidnem so sence (paslike) in posamični čutnozaznavni predmeti, v miselnem čiste paslike in ideje. Tem predmetom ustreza delitev spoznanja na mnenje, kamor sodita domnevanje ter verovanje, in znanje (vednost, spoznanje), kamor spadata razumsko oziroma strokovno in umsko spoznanje. Naloga kandidata je, da se v okviru tega nauka osredotoči na metodo oziroma pot do znanja v strokovnih znanostih (matematiki) in v filozofiji. Za doseg vednosti v prvih zadostuje razumsko (logično) mišljenje, ki vzame hipoteze za samoumevne, to je, se ne sprašuje, kaj je za njimi, medtem ko so hipoteze za filozofski spoznavni postopek vprašljive in zgolj izhodišča, od koder uporaba dialektike pripelje do spoznanja nehipotetičnega prazčetka ali ideje dobrega. Pri strokovnih znanostih si razum še pomaga s čutnim svetom, medtem ko je filozofsko mišljenje povsem ločeno od njega in se giblje zgolj v svetu idej. Ker so ideje resničnejše od bitnosti strokovnih znanosti, je tudi njihovo spoznanje resničnejše od razumskega spoznanja. Seveda pa ni nič narobe, če kandidat razloži, kako je s svojim naukom o realnosti in njej ustezajočem spoznanju Platon poskušal rešiti zadrege klasične (korespondenčne) opredelitve resnice.

ARISTOTEL: NIKOMAHOVA ETIKA

V peti knjigi Aristotel razpravlja o pravičnosti in krivičnosti. Opredeli širši in ožji pomen pravičnosti ter ju podrobneje obravnava, na koncu pa vpelje v obravnavo premislek, da o krivici govorimo le tedaj, ko gre za hoteno dejanje. Hoteno pa dejanje je, če je storjeno vede. Nehoteno je dejanje, storjeno v nevednosti, ali dejanje, v katero smo prisiljeni. Hotena dejanja so ena storjena namerno, druga nenamerno. Prva vnaprej premislimo, druga ne. Aristotel razlikuje med dejanji, ki so storjena vede, a ne preiščeno, se pravi v jezi ali zaradi strasti. V tem primeru je dejanje krivično, vendar oseba sama zato ni slab človek. To pa je tisti, ki taka dejanja počenja po tehtnem premisleku. Aristotel tako loči tri tipe dejanj: iz nevednosti, vede, a ne preiščeno in po tehtnem premisleku. Komentar odlomka mora obravnavati problem hotenosti dejanja in ga umestiti v širši okvir obravnave pravičnosti.

DESCARTES: MEDITACIJE

Gre za ontološki dokaz bivanja Boga: iz pojma Boga je po Descartesovem mnenju mogoče sklepati o njegovem obstoju, saj pojem Boga, to je pojem nadvse popolnega bitja oziroma pojem vsote vseh popolnosti, vsebuje tudi obstoj. Pojem Boga je izjema med vsemi pojmi, saj je edino pri njem eksistenca del vsebine. Dokaz eksistence Boga je po Descartesovem mnenju ključnega pomena za ponovno vzpostavitev vednosti, saj se z gotovostjo o božjem obstoju vpelje gotovost o resničnosti jasnih in razločnih idej ter praktični uporabnosti s čutili pridobljenih idej.

KANT: KRITIKA PRAKTIČNEGA UMA

Po Kantovem mnenju je delovanje moralno, kadar delujemo iz dolžnosti. Iz dolžnosti pa delujemo takrat, kadar delujemo iz spoštovanja do moralnega zakona, ki je temeljno gonilo moralnega delovanja. Iz dolžnosti in tako iz spoštovanja do moralnega zakona lahko delujemo zato, ker smo telesna in racionalna bitja obenem. Telesnost je vzrok za nagnjenja (želje, partikularne interese), razum pa lahko z uvidom v splošno sprejemljivost maksim delovanja prevlada nad partikularnostjo telesnih potreb in interesov, tako pa vzpostavlja moralnost dejanj. Moralni zakon in delovanje v skladu z njim nam omogoči spoznati, da nismo zgolj materialna bitja, vpeta v vzročne odnose, temveč da smo kot moralna bitja zunaj te vzročnosti, torej svobodni.

NIETZSCHE: H GENEALOGIJI MORALE

V sklepnih razdelkih 2. razprave Nietzsche odgovori na vprašanje z začetka, kako se vest spremeni v slabo vest oziroma zavest o dolgu v občutek krivde. Vrne se k zunajmoralnemu obligacijskemu pravu, a tokrat ga aplicira na razmerje med predniki in potomci ter ga zaključi pri bogu, ki ni nič drugega kot transfigurirani praded. Človeštvo je od rodovnega plemstva podedovalo pojma dobro in slabo, rodovna božanstva, neodplačane dolgove do njih in zahtevo po odvezi dolgov. Občutek dolga do božanstev je rasel tisočletja in kulminiral v krščanskem bogu, ki je maksimiral občutek dolga oziroma krivde. Skozenj se moralizirani pojmi dolga, dolžnosti, slabe vesti, krivde z vso ostrino obrnejo proti dolžniku, iz česar izhajata neodplačljivi dolg in večna kazen. Praded je preklet z izvornim grehom, narava je hudičeva, bivanje pa postane v luči onostranstva nevrednota (nihilizem). Naraščajoči ateizem zadnjih stoletij tega ne odpravi. Kajti v ozadju se dogaja volja do samomučenja, nazaj potisnjena okrutnost ponotranjenega, nazaj v samega sebe pregnanega človeka—živali, ki je zaprt v "državo" zaradi ukrotitve in ki je iznašel slabo vest, da bi si zadajal bol, potem ko se je naravno hotenje povzročati bolečino preprečilo. Človek slabe vesti se polasti religiozne podmene, zato da bi prignal svoje samomučenje do najgrozovitejše strogosti in ostrine, tako njegov dolg do Boga, ki se iz ljubezni žrtvuje za dolžnika, naraste čez vse meje.